

Корпоративний сектор у сільському господарстві Волинської області у 2000–2010 рр.

У статті висвітлюється процес формування корпоративного сектора сільського господарства Волинської області, аналізується його структура, характеризуються головні показники економічної діяльності різних типів господарств та підприємств.

Ключові слова: аграрна реформа, корпоративний сектор, сільськогосподарське підприємство, сільськогосподарський кооператив, обслуговуючий кооператив, продукція рослинництва, продукція тваринництва.

Постановка наукової проблеми та її значення. Понад двадцять років в Україні триває аграрна реформа. У процесі реформування організаційна структура сільськогосподарських товаровиробників набула дуалістичного характеру і в ній утвердилися корпоративний та індивідуальний сектори. Корпоративний сектор представлений державними та приватними сільськогосподарськими підприємствами, господарськими товариствами, виробничими кооперативами та іншими формуваннями, які мають статус юридичної особи. До індивідуального сектору належать господарства населення – домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність для задоволення власних потреб та з метою виробництва продукції на продаж.

Аналіз діяльності корпоративного сектора дасть змогу з'ясувати його роль і місце у виробництві аграрної продукції, визначити ефективність різних форм сільськогосподарських підприємств, що сприятиме визначенню шляхів подальшого реформування українського села. Окрім того, дослідження такого роду дають можливість виявити головні проблеми, які стримують розвиток аграрного сектора і врахувати їх при формуванні основ аграрної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Мета публікації – проаналізувати основні показники діяльності сільськогосподарських формувань, які представляють корпоративний сектор аграрної економіки Волині, визначити роль та місце кожного з них у виробництві аграрної продукції.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. У процесі аграрних трансформацій в Україні дослідники

виділяють два етапи: перший – 1991–1999 рр. і другий – від 2000 р. і донині. Головною подією, яка їх розділяє, став Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999 р. Після нього функціонуюча структура сільськогосподарських товаровиробників набула дуалістичного характеру і в ній утвердилися корпоративний та індивідуальний сектори.

Корпоративний сектор в аграрній структурі Волинської області представляють сільськогосподарські підприємства – самостійні статутні об'єкти, які мають право юридичної особи та здійснюють виробничу діяльність у галузі сільського господарства задля одержання прибутку. У 2011 р. до цієї категорії належали такі підприємства (див. табл. 1) [10, 103].

Таблиця 1

Кількість діючих підприємств у сільському господарстві за організаційно-правовими формами господарювання у 2011 р.

	Одиниць	У відсотках до загальної кількості
Всього підприємств	939	100,0
Виробничі кооперативи	92	9,8
Господарські товариства	137	14,6
Державні підприємства	8	0,8
Приватні підприємства	80	8,5
Фермерські господарства	578	61,6
Підприємства інших форм господарювання	44	4,7

У структурі корпоративного сектору чисельно переважають фермерські господарства та господарські товариства, які в сукупності становлять 76,2% загальної кількості сільськогосподарських підприємств. Найбільша кількість фермерських господарств нині зареєстрована у Горохівському районі – 101, у Ковельському – 81, Володимир-Волинському – 73, Локачинському – 61. У Луцькому районі майже половину господарств становлять господарські товариства та приватні підприємства – 36 і 18 відповідно. Виробничі кооперативи найбільше поширені в Ківерцівському, Ратнівському, Маневицькому, Турійському, Любешівському та Камінь-Каширському районах. У них зосереджена половина сільськогосподарських кооперативів області [10, 104].

Упродовж останніх п'яти років у структурі сільськогосподарських підприємств відбулися певні зміни. Так, порівняно з 2005 р. їх загальна кількість зменшилася з 1 023 до 939. Частково це пояснюється зміною їх статусу та об'єднанням окремих господарств з метою налагодити великотоварне виробництво. За цей час більше ніж удвічі скоротилася кількість сільськогосподарських виробничих кооперативів, що ж до фермерських господарств, то їх кількість збільшилася на 40 одиниць і їхня частка в структурі підприємств зросла від 52,6% до 61,6% [9, 34].

Щодо розподілу діючих сільгоспідприємств за розміром сільськогосподарських угідь, то станом на 2011 р. переважну більшість у Волинській області становили господарства площею до 50 га – 56% від загальної кількості. Господарств площею 50–100 га нараховувалося 70 (7,5%), досить численну групу представляли господарства від 100 до 500 га – 137, або 14,6% від загальної кількості. Господарств із земельним банком 1 000–5 000 га було 58 (6,2%) і понад 5 000 га – усього п'ять господарств (0,5%) [10, 115].

Особливістю структури аграрного сектору Волинської області є те, що в ньому не відбулося різкого збільшення рівня концентрації земельних ресурсів у великих господарствах. Упродовж останніх трьох років площа сільськогосподарських угідь господарств понад 1 000 га зросла лише на 5%. Однак, на наш погляд, є всі підстави вважати, що від середини 2000-х рр. на Волині зміцнюються позиції підприємств, які

представляють великомасштабне аграрне виробництво на основі концентрації землі і капіталів. Цілком імовірно, що частина з них інтегрована в структури агрохолдингів, які діють в Україні, однак у статистиці це не відображено. В окремих дослідженнях наводяться дані про те, що у Волинській області до 25% сільськогосподарських земель контролюють холдинги. Це невисокий показник. Для порівняння: у Рівненській та Львівській областях агрохолдинги контролюють 25–50% сільськогосподарських угідь, у Тернопільській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Хмельницькій областях – понад 50% [11, 16].

Тепер проаналізуємо основні показники діяльності різних типів господарств в аграрному секторі Волинської області у 2000–2010 рр. Серед діючих за різними організаційно-правовими формами підприємств у сільському господарстві Волині кількісно переважають фермерські господарства (61,6%). Найбільше господарств створено в Горохівському (101), Ковельському (81), Володимир-Волинському (73), Локачинському (61) та Луцькому (49) районах [1, 13–14]. Це пояснюється не лише більш сприятливими природно-кліматичними умовами, якістю ґрунтів, а й більш розвиненою економічною інфраструктурою цих районів, близькістю до ринків збуту і підприємств переробки сільськогосподарської сировини та продукції, наявністю обслуговуючих аграрний сектор підприємств та організацій.

Ще одним важливим кількісним показником, який ілюструє розвиток фермерства на Волині у 2000–2010 рр. є площа сільськогосподарських угідь, зайнятих під фермерські господарства. За цей період вона збільшилася від 11 325 га до 39 900 га, тобто у понад 3,5 рази, а площа ріллі відповідно зросла від 10 428 га до 37 100 га, або в 3,6 разу [9, 111; 10, 115]. Це стало підставою для збільшення виробництва основних видів продукції рослинництва, що відображено в таблиці 2 [10, 122].

Як показують дані таблиці, за десятиріччя у фермерських господарствах виробництво зернових збільшилося у понад 5 разів, цукрових буряків і овочів – майже у 5 разів, а картоплі – майже удвічі.

Про розвиток тваринницької галузі у фермерських господарствах свідчать такі дані (див. табл. 3) [10, 134; 138].

Таблиця 2

**Виробництво продукції рослинництва у фермерських господарствах
у 2000–2010 рр. (тис. т)**

	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Зернові	8,5	41,1	39,1	63,6	55,2	43,0
Цукрові буряки	12,3	35,2	55,9	48,9	38,5	60,0
Картопля	3,8	2,8	3,3	4,1	4,5	7,4
Овочі	1,7	3,4	4,3	11,4	7,9	8,1

Таблиця 3

Розвиток тваринництва у фермерських господарствах у 2000–2010 рр.

	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Поголів'я худоби та птиці (тис. голів)						
ВРХ	686	3 646	5 469	5 597	5 258	4 906
у т. ч. корови	369	1 511	2 438	2 102	2 081	2 085
Свині	875	7 964	17 081	19 250	23 311	22 894
Вівці і кози	114	320	349	326	261	239
Птиця	4 300	1 248	1 466	1 205	1 975	1 442
Виробництво основних видів продукції						
М'ясо (т)	92	503	2 035	2 120	2 059	2 714
Молоко (т)	956	3 784	5 454	5 229	5 198	5 091
Яйця (тис. шт.)	220	106	112	105	118	303
Вовна (ц)	1	9	6	6	6	5

Як бачимо, у 2000–2010 рр. фермерські господарства значно збільшили виробництво продукції тваринництва, зокрема м'яса і молока – більше ніж у п'ятеро.

Отже, фермерський уклад поступово утверджується в аграрному секторі Волинської області. Навіть той невеликий досвід господарської діяльності волинських фермерів переконує у тому, що фермерський рух має великі перспективи. Фермерські господарства здатні підняти ефективність та культуру сільськогосподарського виробництва, їх діяльність сприятиме піднесенню добробуту селян, вирішенню багатьох проблем економічного та соціального характеру у волинському селі.

Наступну велику групу виробників аграрної продукції у Волинській області становлять сільськогосподарські підприємства. Виробничою основою для продукування в аграрній сфері є сільськогосподарські угіддя. Їх площа в сільгоспідприємствах знизилася від 490,2 тис. га у

2000 р. до 175,2 тис. га у 2010 р. Це скорочення позначилося насамперед на виробництві рільничої продукції (табл. 4) [10, 122].

У цій категорії господарств ситуація у виробництві продукції рослинництва суттєво не змінилася. Вона була нестабільною і в кінцевому результаті у 2010 р. вдалося лише по виробництву цукрових буряків та овочів дещо перевищити показники 2000 р. Щодо зернових, то після сприятливого за погодними умовами 2008 р. їх виробництво в сільськогосподарських підприємствах поступово скорочується. Однією з причин є зменшення їх посівів і натомість збільшення посівних площ під експортоорієнтовані технічні культури, зокрема ріпак і сою. Наприклад, за період 2005–2010 рр. посіви ріпаку зросли майже у п'ятеро.

З розвитком рослинництва в цій категорії господарств була тісно пов'язана тваринницька галузь. У 2000–2010 рр. вона характеризувалася такими показниками (див. табл. 5) [10, 134; 138].

Таблиця 4

**Виробництво продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах
у 2000–2010 рр. (тис. т)**

	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Поголів'я худоби та птиці (тис. голів)						
ВРХ	183,7	115,1	94,2	86,1	76,5	67,4
у т. ч. корови	63,4	38,5	34,2	32,5	29,5	28,8
Свині	33,1	43,3	64,3	64,2	74,2	74,5
Вівці і кози	1,0	0,8	0,8	0,7	0,6	0,5
Птиця	124,7	1 504,7	1 454,4	2 236,4	2 791,9	2 705,5
Виробництво основних видів продукції						
М'ясо (тис. т)	12,4	19,2	35,3	40,3	45,2	47,5
Молоко (тис. т)	101,6	89,2	80,0	75,3	75,1	71,7
Яйця (млн. шт.)	7,9	44,2	16,5	14,4	18,6	18,1
Вовна (ц)	2,1	1,3	0,8	0,8	0,8	0,7

Таблиця 5

Розвиток тваринництва в сільськогосподарських підприємствах у 2000–2010 рр.

	2000	2005	2007	2008	2009	2010
Зернові	329,6	350,0	270,8	362,1	300,8	252,5
Цукр. буряки	286,9	286,7	358,9	242,9	208,0	328,0
Картопля	19,3	9,6	9,5	7,9	7,7	12,0
Овочі	9,6	7,1	9,3	16,7	10,5	10,7

На основі зібраних у таблиці даних можна зробити висновок, що сільськогосподарські підприємства у тваринництві віддали перевагу скоростиглим галузям, зокрема свинарству і птахівництву. Саме за їх рахунок збільшилося виробництво м'яса. Щодо молока, то його виробництво у 2000–2010 рр. скоротилося майже у півтора рази.

У цілому ситуація з виробництвом аграрної продукції в сільськогосподарських підприємствах, крім фермерських господарств, суттєво не змінилася. Їх розвиток стримували нестача обігових коштів, брак внутрішніх і зовнішніх інвестицій, кабальні банківські кредити, зношеність основних фондів. Хоча окремі господарства успішно долають ці труднощі й демонструють високу ефективність та культуру господарювання, сприяючи тим самим добробуту сільських трудівників. Серед сільськогосподарських підприємств прикладом у цьому може бути гос-

подарство ТзОВ «П'ятидні» (директор В. Діброва) – одне з найбільших в області. Воно орендує 10,5 тис. га ріллі у понад 3,5 тис. власників земельних паїв на території трьох районів області: Володимир-Волинського, Локачинського та Іваничівського. Застосування сучасних агротехнологій забезпечує високі врожаї зернових (55 ц/га), кукурудзи (90 ц/га), цукрових буряків (500 ц/га). У господарстві використовується сучасна техніка, якої лише в 2011 р. придбали на 15 млн грн. У ТзОВ «П'ятидні» пайовикам виплачують досить високу плату за оренду землі, яка становить 4–5 ц зерна на 1 га, при розрахунку ціни 2 тис. грн за тонну. У господарстві трудиться 440 працівників. На думку директора, можна було б обійтися меншою кількістю, однак із міркувань соціального захисту керівництво не йде на скорочення [8].

У Луцькому районі одним із кращих є господарство «Рать» на чолі з В. А. Шумським. Тут

добре розвинена тваринницька галузь. На кінець 2004 р. в господарстві утримували 2 500 голів ВРХ (із них 600 корів) та 1 300 свиней. Щомісяця воно реалізовувало 10–12 т свинини та 25–30 т яловичини. Середньомісячна зарплата працівників у господарстві «Рать» становила на цей час 408 гривень [2]. На потреби села господарство виділило 250 тис. грн, своїм коштом відремонтувало клуб, придбало іграшки для дитсадка, постійно підтримує місцеву церкву [3]. Станом на 2011 р. СГПП «Рать» наростило виробничі потужності, збільшило кількість ВРХ до 3-х тис., свиней – до 1,5 тис. голів [4].

У Горохівському районі слід відзначити ПОСП ім. Т. Шевченка (директор А. Турак). Підприємство орендує 2 880 га землі. Воно спеціалізується на виробництві молока. Тут утримують 2000 голів ВРХ, у т. ч. 870 корів. На підприємстві працює близько 300 осіб робітників та службовців. Підприємство «Райдуга» (голова М. Трчевський) також показує добрі результати. У його користуванні 1 280 га угідь, на утриманні перебуває 1 250 голів ВРХ, у т. ч. 260 дійних корів. Тут теж добре розвинута тваринницька галузь [5].

На початку 2000-х рр. важливе місце в категорії сільгоспідприємств посідали сільськогосподарські виробничі кооперативи (СВК). Однак, на наш погляд, сільськогосподарська кооперація на Волині не змогла реалізувати свій потенціал, у той час як світова економічна практика підтверджує ефективність кооперування в сільському господарстві. Слід зауважити, що окремі господарники відразу після розпаювання колгоспів на їх місці зорганізували кооперативи. До 2005 р. у Волинській області постало 214 сільськогосподарських виробничих кооперативів. Окремі з них демонстрували добрі результати господарювання. Наприклад, сільськогосподарський виробничий кооператив «Вільна Україна» (голова В. Шкарадюк) в Іваничівському районі, маючи 13 % районних запасів ріллі, виробляв 19 % зерна, 41 % цукрового буряка, 37 % молока, 41 % м'яса [6]. У господарстві динамічно розвивалася тваринницька галузь. Тут була добре поставлена селекційна робота, впроваджувався зарубіжний досвід утримання та відгодівлі худоби (наприклад, запозичене в Данії утримання свиней у приміщеннях з глибокою підстилкою). Близько тисячі гектарів землі в кооперативі було відведено під вирощування кормів для худоби. Велика увага в господарстві

приділялася утриманню дійного стада корів. У 2006 р. їх кількість зросла до 543 голів, для них було збудовано корівник, на який витрачено 300 тис. грн. У 2005 р. середній надій на одну корову становив 6 026 кг молока [7]. Для порівняння: у Волинській області в 2005 р. середньорічний надій на корову становив 3 239 кг молока [9, 85].

У Любешівському районі успішно налагодив діяльність приватний сільськогосподарський виробничий кооператив «Колос» (голова В. Трушик). Це господарство продукувало елітні сорти насіння зернових і картоплі, мало добре розвинену тваринницьку галузь із племінною справою. У кооперативі було відкрито власну їдальню, міні-пекарню, пилораму, магазин, станцію технічного обслуговування автомобілів. Його керівництво спрямувало діяльність на максимальне задоволення виробничих та соціальних потреб трудівників [6].

Проте переважна більшість кооперативів не змогли налагодити ефективного господарювання, і станом на 2005 р. серед господарств цієї категорії були збитковими 57,2 %. Основними чинниками, які не дали змоги у повній мірі реалізувати потенціал сільськогосподарської кооперації у Волинській області були слабка популяризація кооперативних ідей, відсутність у місцевих кооператорів організаційного та господарського досвіду, слабка матеріальна база кооперативів, недостатня підтримка з боку держави та місцевих органів влади. У 2008 р. в області нараховувалося 156 сільськогосподарських виробничих кооперативів [9, 35], а на середину 2011 р. їх залишилося лише 92 [10, 103].

Проте саму ідею кооперування сільськогосподарських виробників на сучасному етапі не відкинута. Особлива увага нині приділяється створенню сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Згідно із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» обслуговуючі кооперативи створюються для надання послуг, пов'язаних з виробництвом, переробкою та збутом продукції. Нині у Волинській області зареєстровано понад 30 обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів. Питання їх утворення та налагодження ефективної діяльності постійно перебуває в полі зору місцевих органів влади, обласної асоціації фермерів та землевласників, які пов'язують з цими кооперативами вирішення багатьох питань господарсько-економічного та соціального характеру.

Висновки. Від 2000 р. розпочався відлік другого етапу аграрної реформи в Україні. Він характерний тим, що було завершено демонтаж колгоспно-радгоспної системи й остаточно утверджено дуалістичну модель виробничої структури, в основі якої утвердився корпоративний сектор (сільськогосподарські підприємства різних типів) та індивідуальний – господарства населення. Колгоспи і радгоспи було ліквідовано, однак ефективної альтернативи їм не було віднайдено. Тому і в 2000-х рр. основну частку у виробництві сільськогосподарської продукції взяли на себе індивідуальні господарства селян. Щоправда, за десятиріччя їх частка скоротилася від 81,5% до 73,3%. Частка сільськогосподарських підприємств за цей період зросла відповідно з 20,3% до 26,7%.

Найвищу динаміку серед агроформувань корпоративного сектора продемонстрували фермерські господарства. Здійшені підрахунки свідчать, що у 2000 – 2010 рр. частка фермерських госпо-

дарств у відсотках до загального виробництва сільськогосподарської продукції в області зросла у 6 разів. В інших сільськогосподарських підприємствах суттєвих зрушень за цей період не відбулося: в рослинництві незначне збільшення спостерігається лише у виробництві цукрових буряків, щодо тваринництва, то виробництво молока зменшилося майже у півтора рази, а приріст м'ясної продукції відбувся за рахунок свинарства і птахівництва.

Основними чинниками, які стримували розвиток корпоративного сектору аграрного комплексу Волині, були низька ефективність використання сільськогосподарських угідь, низький рівень матеріально-технічного забезпечення господарств, брак обігових коштів, недостатня підтримка з боку держави та місцевих органів влади, нерозвиненість місцевої інфраструктури заготівлі та збуту сільськогосподарської продукції, несприятлива загальна економічна кон'юнктура.

Джерела та література

1. Аграрний комплекс Волині (стан і перспективи). – Луцьк : Голов. упр. статистики у Волин. обл., 2006. – 28 с.
2. Волинь. – 2004. – 7 груд.
3. Волинь. – 2005. – 15 січ.
4. Волинь. – 2005. – 5 серп.
5. Волинь. – 2006. – 8 квіт.
6. Волинь. – 2011. – 2 черв.
7. Волинь. – 2011. – 29 верес.
8. Волинь. – 2011. – 19 листоп.
9. Сільське господарство Волині 2008: стат. зб. / за ред. В. Ю. Науменка. – Луцьк : Голов. упр. статистики у Волин. обл., 2009. – 315 с.
10. Статистичний щорічник Волинь – 2011 / за ред. В. Ю. Науменка. – Луцьк : Голов. упр. статистики у Волин. обл., 2012. – 560 с.
11. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. / [О. М. Бородіна, В. М. Геєць, А. О. Гурув та ін.]; за ред. В. М. Гейця, О. М. Бородіної, І. В. Прокопи ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 39 с.

Ярослав Шабала

Корпоративний сектор в сільському господарстві Волинської області в 2000–2010 гг.

В статті освещается процесс формирования корпоративного сектора в сельском хозяйстве Волинской области, анализируется его структура, дается характеристика главных показателей разных типов хозяйств и предприятий.

Ключевые слова: аграрная реформа, корпоративный сектор, сельскохозяйственное предприятие, сельскохозяйственный кооператив, обслуживающий кооператив, продукция растениеводства, продукция животноводства.

Yaroslav Shabala

Corporative sector in agriculture of Volyn region in 2000 – 2010

The article considers the process of formation and development of the corporative sector in the agriculture of Volyn region. The emphasis is laid on the structure of this sector, its main features and the data of the economic activities of the farms and enterprises of various types.

Key words: agrarian reform, corporative sector, agricultural enterprise, agricultural cooperative farm, servise cooperative enterprise, plant-farming products, cattle-farming products.